

УДК 316:330.14.011

JEL Classification: A13, E22, F63, J24, M14

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(139\)02](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(139)02)

КУРНОСЕНКО Анастасія,
аспірант кафедри економіки
та фінансів підприємства
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: a.kurnosenko@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3189-1489

СИТНИК Ганна,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки
та фінансів підприємства
Київського національного
торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: h.sytnyk@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4189-180X

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ

На основі історичної ретроспекції розвитку теорії соціального капіталу ідентифіковано етапи її еволюції, передумови та підходи до формування. Визначено основні суттєві характеристики досліджуваного поняття, сформульовано його авторське бачення, представлено структуру концепту "соціального капіталу".

Ключові слова: соціальний капітал, довіра, мережа зв'язків, норми, інституційне середовище.

Постановка проблеми. Зміна світогляду суспільства, що виявляється у становленні економіки знань, обумовила виникнення в науковому обігу низки сучасних концепцій, які вносять ясність у першопричини сучасного стану суспільства. Наразі в науковому середовищі триває активний дискурс щодо поняття "соціальний капітал". Це зумовлено процесом його становлення як повноцінної наукової теорії, що віддзеркалює та пояснює важливі суспільні процеси.

Продуктом зміни свідомості людства є еволюція світового господарського розвитку. Постійна комунікація та процес соціалізації висувають нові вимоги до економіки та господарського механізму. Так, наразі ми маємо чіткі періоди технологічних змін, до яких людство на підсвідомому рівні було готове і потребувало цього. Навряд чи такі зміни мали місце, якби: по-перше, не відбувався би процес обміну інформацією між країнами; по-друге, всі країни існували б в закритому середовищі і були захищені від співпраці один з одним; по-третє, не існувала би проблема обмеженості ресурсів. Тобто значною мірою ці процеси відбувались завдяки постійному функціонуванню соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення науковцями "нової сили", яка впливає на установлені закономірності функціонування соціально-економічного простору, активізувало наукові пошуки в цьому напрямі. Як результат наявні значні обсяги публікацій стосовно концепту соціального капіталу. Концептуалізація теорії соціального капіталу та його практичне застосування не стали кінцевим

© Курносенко А., Ситник Г., 2021

етапом у його розвитку, оскільки сфера її поширення є досить великою. Наразі тривають активні дискусії стосовно доведення значущості соціального капіталу, визначення його характерних рис, способів оцінки, механізмів управління тощо. Враховуючи наукові здобутки попередників, дослідження сучасних авторів націлені на конкретизацію та доповнення теорії.

Так, Л. Райан пропонує звернути увагу на напрямки "слабких зв'язків" (зв'язки поза межами групи, організації тощо), а саме різницю між горизонтальним та вертикальним соціальним капіталом. Автор наголошує на необхідності встановлення саме вертикальних "слабких зв'язків", які скорочують соціальну дистанцію та відкривають доступ до більших ресурсів [1].

Про неоднозначність та багатовимірність соціального капіталу згадували у своїй праці М. Мембела-Поллан та Х. А. Пена-Лопес. Автори, спираючись на критичні зауваження до теорії соціального капіталу, намагаються структурувати її в трьох підходах (перспективах) майбутніх досліджень: індивідуалістичному, комунітарному та мікросоціальному [2].

За ініціативою Світового банку, у 2016 р. К. Гамільтоном, Дж. Хеллівеллом та М. Вулкоком проведено дослідження "Соціальний капітал, довіра та добробут в оцінці національного багатства" ("*Social Capital, Trust, and Well-being in the Evaluation of Wealth*"), метою якого було запропонувати більш широку оцінку національного багатства країн, яка буде містити суб'єктивні дослідження соціального капіталу населення [3].

Активні наукові розвідки стосовно концепту соціального капіталу свідчать про те, що теорія соціального капіталу має вагомe значення для соціально-економічного розвитку. Так, концептуальні основи соціального капіталу використовують при дослідженні причин бідності, розподілу обмежених ресурсів, поширення COVID-19 тощо. Отже, значний обсяг публікацій, присвячених темі соціального капіталу, вимагає їх чіткого структурування та конвергенції в єдину багатогранну концепцію. Адже досі немає загальноприйнятого чіткого трактування цього поняття та його характерних рис. Ряд спірних питань та перспектив у цій концепції визначають актуальність дослідження та формують його мету.

Метою статті є ідентифікація та періодизація основних етапів еволюції концепції соціального капіталу на основі дослідження природи його виникнення та характеристики ключових моментів, які вплинули на подальше становлення теорії, визначення основних сутнісних ознак та структури соціального капіталу.

Матеріали та методи. Для вирішення поставленої мети досліджено праці закордонних та вітчизняних науковців з проблематики соціального капіталу. Для ідентифікації та періодизації етапів розвитку концепції соціального капіталу застосовано методи історичного та

логічного узагальнення. Ідентифікація сутнісних ознак та визначення поняття соціального капіталу ґрунтувалась на використанні методів аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

Результати дослідження. Є маса прикладів, коли ідею, що існує в наш час, вже колись давно проголошено, але не прийнято. Так само можна сказати і про концепцію соціального капіталу. Попри те, що концепція соціального капіталу є відносно новою, можна прослідкувати певний процес еволюції наукових поглядів, який призвів до її формування (табл. 1). Його ідеї описувались окремими вченими і відчувались на інтуїтивному рівні, проте для загалу ці ідеї були незрозумілими, в них не вбачали практичного значення.

Таблиця 1

Ідентифікація та періодизація етапів еволюції теорії соціального капіталу

Етап	Період, роки	Економічні передумови	Коротка характеристика
Перший: <i>латентний</i>	1916–1985	Індустріалізація та активний розвиток промисловості	Створення підґрунтя для формування концепції. Накопичення окремих "вузьких" досліджень щодо впливу комунікації, норм, правил на суспільні процеси
Другий: <i>концептуалізація</i>	1986–2000	Зміна економічної кон'юнктури, перегляд усталених моделей управління (перехід до стратегічного управління), зростання ролі нематеріальних чинників у формуванні економічних результатів, перехід до постіндустріальної епохи	Усвідомлення значення нематеріальних чинників у розвитку суспільства, рівні його добробуту; введення в науковий обіг поняття "соціальний капітал"; плюралізм підходів до дослідження соціального капіталу за дисциплінарною ознакою
Третій: <i>конвергенція</i>	з 2001 донині	Функціонування постіндустріальної (інформаційної) економіки у розвинених країнах, нові екологічні виклики, що впливають на економіку; перегляд моделей управління, глобалізація, експоненційне зростання впливу нематеріальних чинників на економіку	Конвергенція підходів до дослідження соціального капіталу; реалізація міждисциплінарних дослідницьких програм під егідою Світового банку; імплементація окремих методологічних положень в практику (створення та імплементація методик оцінювання соціального капіталу); поглиблення досліджень соціального капіталу на різних структурних рівнях суспільства/ економіки; критика окремих положень

Джерело: розроблено авторами.

Перший етап формування концепції соціального капіталу (див. табл. 1) можна визначити як *латентний*. Цьому періоду притаманний накопичувальний характер стосовно уявлень про соціальний капітал. Ідеї виникнення концепту соціального капіталу передують становлення теорії людського капіталу, яка виникла для обґрунтування рівня впливу людських якостей на господарський процес. Вроджені та набуті якості індивіда без належного обміну та розповсюдження не зможуть конвертуватись в матеріальні вигоди та проходити нарощення – це загальна теза, яка наводила на думку про наявну мережу зв'язків, яка сприяє такому процесу.

Представників цього етапу, які висвітлювали більш конкретні аспекти соціального капіталу, зокрема через опис людського впливу на нього, зазначено у працях Г. Беккера [4], Г. Лоурі [5] та ін.

Наукові здобутки цих учених стали підґрунтям для концептуалізації теорії соціального капіталу, оскільки фундатори концепції роблять посилання саме на ці джерела. Отже, поява обґрунтованих досліджень теорії людського капіталу стала основним драйвером для розвитку концепту соціального капіталу. Латентний період розвитку концепції соціального капіталу тривав до моменту конкретизації його змісту у 1983 р. П. Бурдьє [6].

Другий етап розвитку теорії соціального капіталу (*табл. 1*) можна ідентифікувати як "*концептуалізацію*". Цей період бере початок від першого його обґрунтування П. Бурдьє в праці "Форми капіталу" [6] в 1983 р. та подальшим його розповсюдженням в науковому просторі. Хвилю розвитку теорії соціального капіталу підхопили також Ф. Фокуяма [7], Дж. Коулмен [8], Р. Патмен [9], ставши фундаторами нового концепту.

Соціальний капітал явище більшою мірою соціальне, проте природа його виникнення, а тому і вплив, є досить різноманітні. Обґрунтування його феномену виходить за рамки суто соціологічних наук. Тому в межах цього періоду формуються різні наукові течії, які досліджують зміст та роль соціального капіталу з різних позицій. Так, М. Вулкок наводить основні підходи до трактування сутності соціального капіталу, де виокремлює: інституційний, мережевий, комунітарний та синергетичний підходи [10; 11, с. 97]. Ми пропонуємо дещо ширший їх перелік, до якого відносимо:

соціологічний. Цей підхід найбільш повно розкриває сутність соціального капіталу, оскільки характеризує його як засіб функціонування суспільних відносин, який містить різні компоненти та в межах якого ідентифіковано "сильну" та "слабку" мережу зв'язку в суспільстві [12]. В рамках цього підходу можна також виокремити різні напрями досліджень: *мережевий* [10; 11, с. 97], у межах якого акцентується увага на характері та напрямі міжособистісних зв'язків у певному середовищі (М. Грановеттер [12] та ін.); *комунітарний* [10; 11, с. 97], який акцентує увагу на здатності до кооперації, природі формування громад, угруповань та їх впливу (Е. Остром [13], Р. Патмен [9], Ф. Фокуяма [7] та ін.); *ресурсний*, в межах якого розглядаються інвестиції індивідів у соціальні відносини, завдяки чому вони отримують особисті вигоди (Н. Лін [14] та ін.); *індивідуалістичний*, який наголошує на індивідуальному соціальному капіталі, впливі особистих якостей індивіда на формування сталих зв'язків та вигід від них (П. Бурдьє [6], Дж. Коулмен [8], Ф. Фокуяма [7] та ін.);

історичний. Представники цього підходу описували, як під впливом історичних подій формувався соціальний капітал. Можна спостерігати два принципові підходи до визначення логіки його формування: як вертикальну соціалізацію, коли культура передається від покоління до покоління через родинні відносини [5], та як результат формування світогляду нації під впливом історичних подій. Такі дослідження проводили Р. Патмен [9], Г. Лоурі [5], Ф. Фокуяма [7] та ін.;

економічний. За цим підходом соціальний капітал (здебільшого завдяки його компоненті – довіри) позиціонується як засіб генерування всіх інших видів капіталу та розглядається його здатність конвертуватися в економічні вигоди. Представниками цього підходу є Г. Лоурі [5], С. Нек, Ф. Кіфер [15] та ін. Вони розглядали рівень впливу соціального капіталу на економічне зростання країни (шляхом зіставлення економічних показників за різного рівня соціального капіталу), додаткові вигоди та економію, яку отримує компанія від мережі зв'язків та корпоративної культури тощо;

інституціональний. Представники такого підходу стверджують, що соціальний капітал є результатом впливу норм та правил, що саме інститути визначають поведінку суб'єктів (Р. Патмен [9] та ін.). Однією з характеристик соціального капіталу, за Дж. Коулменом [8], є наявність норм та правил, тому певною мірою в кожному з наведених підходів спостерігається інституційний контекст;

політологічний. Увага акцентується суто на макрорівні, соціальний капітал розглядається як фактор розвитку демократичного устрою країн, що виявляється в ступені впливу суспільства на політичні процеси; досліджується рівень довіри до влади, стан формування громадянського суспільства тощо. В рамках цього підходу здійснювали дослідження М. Вулкок [10], Р. Патмен [9] та ін. Характеристики цього підходу схожі на сформований М. Вулкоком [10; 11, с. 97] синергетичний підхід, який, на його переконання, поєднує в собі інституційний та мережевий підходи, де досліджується характер відносин між державними інституціями та громадськими, підприємницькими організаціями;

симбіозний. Представники цього підходу не відштовхуються від конкретного принципу або аспекту соціального життя, а намагаються досліджувати комплексний характер впливу соціального капіталу на суспільство, структурувати існуючі підходи для конкретизації сучасної концепції. Враховуючи розмаїття підходів до трактування концепції соціального капіталу, прихильники наголошують на її багатокомпонентності. Більшість авторів для підкреслення цієї властивості соціального капіталу позиціонують теорію соціального капіталу як "парасолькову концепцію". Цей термін використовується в тому випадку, коли концепт наділений властивістю впливати на різноманітні процеси завдяки наявності різних компонентів, які при цьому є цілісними, і при їх відокремленому функціюванні ефект буде іншим. При порівнянні соціального капіталу з "парасольковою концепцією" думки науковців розходяться у її трактовці. Одні застосовують її для спростування теорії, зауважуючи на тому, що "парасолькова концепція" характеризує розмитість та неоднозначність теорії. Інші вважають, що саме в цьому і є сутність соціального капіталу, і в подальшому становлення теорії повинно відштовхуватись від такої його властивості. Зокрема, така ідея представлена в праці П. Адлера та Сок-Ву Квона [16], дослідження

яких спрямовані на становлення соціального капіталу як багатогранної концепції. Формування такого підходу є початком наступного (третього) етапу розвитку концепції.

Третій етап розвитку теорії соціального капіталу визначено (табл. 1) як період *конвергенції* підходів та прагматизації (імплементації) окремих положень теорії. Він є результатом розвитку міждисциплінарних досліджень та реалізації дослідницьких програм. Відправною точкою цього етапу можна вважати 2001 р., коли після масштабного дослідницького проєкту "Ініціатива щодо визначення, моніторингу та вимірювання соціального капіталу" ("*The initiative on defining, monitoring and measuring social capital*"), ініційованого та проведеного Світовим банком у 1996–2000 рр., презентовано та розпочато практичне використання двох методик: інструмент оцінки соціального капіталу (*Social Capital Assessment Tool, SOCAT*) та інтегрований опитувальник по соціальному капіталу (*Social Capital Integrated Questionnaire, SOCAP IQ*) [17]. В рамках "*The initiative on defining, monitoring and measuring social capital*" обрано 12 проєктів для фінансування Світовим банком [17, с. 1]. Інструмент пройшов експериментальну апробацію в Албанії та Нігерії [18].

Так, у 2003 р. побачила світ публікація Світового банку "Оцінка соціального капіталу: інтегрований опитувальник" ("*Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire*") [18] для впровадження такого інструменту, як Інтегрована анкета для вимірювання соціального капіталу (*SC-IQ*). Представлена в ній методика є своєрідним інструментом для вимірювання показників соціального капіталу в країнах, що розвиваються. Такими показниками визначені: громадські асоціації та мережі; довіра та солідарність; колективні дії та співпраця; інформація та комунікації; соціальна єдність та включення; громадська участь/діяльність [18, с. 5].

Починаючи з 2009 р., в Індексі процвітання окремим субіндексом почали виділяти "соціальний капітал", що є ознакою його зростаючого впливу на рівень розвитку країни, добробут людей [19].

Якщо на другому етапі (етапі *концептуалізації*) розвитку концепції соціального капіталу явно прослідковується дисциплінарний поділ підходів до його вивчення, то в межах третього етапу на тлі конвергенції окремих концепцій та міждисциплінарності дослідницьких програм, імплементації окремих методологічних положень у практичну площину прослідковується також поглиблення наукових розвідок щодо вивчення механізмів формування та проявів впливу соціального капіталу на різних структурних рівнях економіки: підприємства, громади, суспільства в цілому.

Так, відбувалось нарощення наукових праць нових представників різних напрямів: соціологічного – Л. Райан [1] та ін.; економічного – К. Гамільтон, Дж. Хеллівелл [3] та ін.; симбіозного – М. Мембела-Поллан та Х. Пена-Лопес [2] тощо. Підсумком таких активних досліджень було

визначення *видів соціального капіталу*: зобов'язуючий (*Bonding*), зв'язуючий (*Bridging*) та об'єднуючий (*Linking*) [20]; *мережі зв'язків*: горизонтальні та вертикальні [1].

Наразі досі триває третій етап розвитку теорії соціального капіталу, який характеризується суттєвими здобутками у розумінні його змісту та ролі у розвитку суспільства, практичній реалізації окремих методологічних положень, з одного боку, та активним дискурсом та плюралізмом думок щодо концепту соціального капіталу та актуальності його розвитку, з іншого.

Плюралізм концепції соціального капіталу зумовлює низку протиріч у визначенні його сутності, структурних елементів та ключових характеристик. Так, Р. Патмен виділяв такі *складові соціального капіталу*: моральні принципи і норми, соціальні цінності (довіра) та мережа соціальної інфраструктури (способи комунікації та обміну інформацією) [9]. Тобто прослідковується виділення двох принципових компонентів соціального капіталу: *когнітивний*, що включає цінності, зв'язки і принципи та *структурний*, що об'єднує правила, норми та інститути. Норми та правила, довіра, мережа зв'язків та інші його компоненти можна розглядати окремо, проте саме спільне функціонування цих категорій призводить до тих позитивних наслідків, які можна очікувати від соціального капіталу. Тому це можна розглядати як його особливість.

Ф. Фукуяма трактує соціальний капітал як систему неформальних цінностей та норм, яких дотримуються члени громадського руху, та акцентує увагу на культурному контексті його формування [7]. Натомість Дж. Коулмен визначає його як продукт різних асоціацій. Таким чином, соціальний капітал дає змогу індивіду користуватись ресурсами групи, що посилює ресурсний потенціал індивіду [8].

Спостерігаються певні акценти у дослідженні складових соціального капіталу в різних підходах до його вивчення: в *соціологічному* переважають особисті якості індивіда та мережа зв'язків, в *інституційному* – норми та правила, *політологічному* та *економічному* – довіра тощо.

Економіка – це взаємопов'язаний механізм, де функціонують безліч елементів, які і формують економічну теорію. Так само і соціальний капітал – це механізм, який приводить у дію всі соціально-економічні елементи для отримання довго-, чи короткострокових вигід. І це відбувається саме завдяки елементам його складу, які запускають процес соціальної взаємодії. Прояв соціального капіталу може мати як позитивний, так і негативний ефект. Наразі існує низка праць, які описують його здатність призводити до негативних соціальних проявів (Ку-клус-клан, мафія тощо). Проте такі зауваження можна знайти в кожній теорії, і це не буде заперечувати її важливості, а навпаки спонукатиме до вивчення механізму впливу. До прикладу можна взяти теорію міжнародних економічних відносин, де процес глобалізації несе ряд негативних наслідків для окремих суб'єктів, зокрема, втрата національної ідентичності, але на протипагу існує ряд позитивних чинників.

Саме пропорційність складових соціального капіталу в середовищі існування визначає його характер (позитивний чи негативний). Переважання або відсутність одного з елементів може бути причиною його негативного прояву. Процес соціальної взаємодії постійний і незворотний, тому навряд чи концепт соціального капіталу є тимчасовим явищем. Його призначення полягає у регулюванні такої взаємодії.

Саме тому можна говорити про безповоротність процесу його розвитку. Існування активного дослідження та практичного застосування концепту, а також постійної комунікації на різних рівнях свідчить про необхідність його подальшого розвитку. Тут можна відзначити факт розростання меж впливу соціального капіталу від закритого середовища (групи, общини тощо), до становлення його компонентом глобалізаційних процесів та фактором становлення мережевої економіки.

Історична ретроспекція формування концепції соціального капіталу, аналіз поглядів науковців на його сутність, їх синтез та розвиток дав змогу визначити основні сутнісні характеристики поняття "соціальний капітал". Зокрема:

- наявність тісного взаємозв'язку між соціальним та людським капіталом, неможливість їх відокремленого існування, адже саме індивід є носієм здібностей, компетентностей, інтересів і водночас суб'єктом комунікації та обміну ресурсами, формування норм та правил;

- історико-культурний контекст формування соціального капіталу, який виявляється у залежності діючих норм та правил від культурних особливостей суспільства, послідовності та логіки історичних подій, що у підсумку відбивається на рівні розвитку суспільства;

- багаторівневість структури, яка виявляється у системі особистісних стосунків, підтримці соціального оточення, громадській участі, нормах довіри та кооперації;

- залежність характеру соціального капіталу від структури його компонентів: слабкий прояв окремих компонентів може нівелювати позитивні прояви інших або генерувати негативний ефект. Співвідношення і збалансованість окремих елементів структури суттєво визначають ефект від використання соціального капіталу;

- здатність до накопичення та конвертації в інші види капіталу: сформовані стійкі комунікації та укорінені норми і правила здатні розширювати клієнтський капітал підприємства, формувати сприятливі умови для ведення бізнесу, що виявляється у вигляді низьких відсоткових ставок за кредитами тощо;

- механізм отримання додаткових вигід: розширення стійких соціальних зв'язків, наприклад, на рівні підприємства розвиває можливості щодо формування ефективного пулу постачальників, покупців; постійна соціальна взаємодія з клієнтами позитивно впливає на імідж підприємства, підвищує лояльність клієнтів, що забезпечує формування додаткового доходу і прибутку;

• генератор вдосконалення моделей управління. Ще в межах латентного етапу розвитку теорії соціального капіталу зроблено важливі висновки щодо впливу мережі соціальних зв'язків на формування демократичного устрою. Наразі соціальний капітал є важливим фактором переорієнтації від акціонерної до стейкхолдерської моделі управління;

• допоміжний елемент у функціонуванні інших видів капіталу, адже без комунікації та кооперації неможливе поєднання факторів виробництва, а відтак, і розвиток економіки;

• засіб обміну інформацією, запуску необхідних інформаційних потоків як на макро-, так і мікрорівні, що необхідно для обміну знаннями, досвідом, технологіями тощо;

• регулятор розподілу обмежених ресурсів через пробудження в суспільстві здатності до кооперації;

• соціальний капітал є важливим об'єктом управління на різних рівнях (підприємства, громади, держави).

Таким чином, *соціальний капітал* – це сукупність соціальних інститутів, відносин, норм, цінностей, взаємної довіри з багаторівневою структурою, параметри якої впливають на формування інших форм капіталу, моделі управління та отримання вигоди загалом, і яка характеризується взаємопов'язаністю з людським капіталом та історико-культурним контекстом розвитку та є об'єктом управління.

Зміст соціального капіталу та особливості його функціонування розкриваються через дослідження та ідентифікацію його елементів, структури та функцій (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика концепту "соціального капіталу"

Аспекти поняття	Коротка характеристика
Елементи	<i>Когнітивний</i> : довіра, цінності, очікування, інтереси, прагнення, комунікації. <i>Структурний</i> : норми, правила, інститути, інформаційні канали, санкції
Стани	<i>Інкорпорований</i> : здатність викликати і виявляти довіру, добровільно брати на себе і виконувати зобов'язання, виявляти взаємність, спроможність до об'єднання, координації, забезпечення порядку, здатність до комунікації та обміну інформацією. <i>Об'єктивований</i> : сукупність соціальних мереж, інформаційних каналів, неформальні угоди. <i>Інституціоналізований</i> : інститути, формальні норми, правила, санкції
Передумови формування	<i>Природні</i> : властивість індивіда до соціалізації. <i>Культурні</i> : культурні та ментальні особливості окремих громад. <i>Історичні</i> : перебіг подій, що впливають на розвиток суспільства
Причини формування та розвитку	Прагнення до задоволення інтересів, зміцнення ресурсного потенціалу, підвищення ефективності, результативності та визнання
Структурні рівні	Індивідуальний; груповий; суспільний (регіональний, національний, глобальний)
Функції	Зв'язування (цементування). Посилення (акселерації). Розширення (відкриття доступу та можливостей)
Інструменти формування та розвитку	Політики Стратегії Програми Заходи

Джерело: доповнено та розвинено за [21, с. 60].

Чітке структурування компонентів соціального капіталу в різному середовищі є основою для його оцінювання та розроблення механізму управління. Еволюція наукових поглядів та сучасний стан речей свідчить про те, що для оцінки соціального капіталу, крім визначення його рівня, необхідно ідентифікувати ступінь його корисності (характеру впливу, міри впливу – співвідношення негативного та позитивного впливу).

Висновки. Динамічна зміна умов господарювання спонукає до постійного пошуку нових ефективних моделей управління економічними системами різного рівня. Ці тенденції обумовлюються зміною пропорційності впливу окремих факторів виробництва на формування економічних результатів, досягнення успіху, добробуту та процвітання. Зростаюча роль нематеріальних чинників у забезпеченні економічного розвитку визначила появу та розвиток нового теоретичного концепту – соціального капіталу.

Історична ретроспекція еволюції теорії соціального капіталу дала змогу ідентифікувати три етапи її розвитку: латентний (накопичення знань та уявлень про соціальний капітал, усвідомлення його ролі у розвитку суспільства); концептуалізації (формування дисциплінарних концепцій соціального капіталу, окреслення та введення в науковий обіг поняття "соціальний капітал"); конвергенції та прагматизації (міждисциплінарні дослідження, формування спеціальних дослідницьких програм та імплементація їх положень на глобальному рівні).

Встановлено тісний взаємозв'язок між формуванням та розвитком концепції соціального капіталу з піднесенням економіки, зміною умов господарювання, розвитком людського капіталу, культурно-історичним контекстом суспільних трансформацій. Це дало змогу ідентифікувати основні сутнісні ознаки соціального капіталу, розвинути розуміння його сутності та структури, що є важливим підґрунтям для дослідження методологічних засад його оцінювання та розроблення механізмів управління на різних структурних рівнях. Саме вивчення методологічних засад оцінювання та формування стратегії розвитку соціального капіталу на підприємстві буде предметом подальших наукових розвідок авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ryan L. Looking for Weak Ties: Using a Mixed Methods Approach to Capture Elusive Connections. *The Sociological Review*. 2016. P. 951-969.
2. Membiela-Pollán M., Atilano J., López P. La teoría del capital social. 2016. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/LaTeoradelCapitalSocial.LibroMembiela-Polln.pdf.
3. Hamilton K., Helliwell J., Woolcock M. Social Capital, Trust and Well-being in the Evaluation of Wealth. The World Bank. Development Research Group. Poverty and Inequality Team. WPS7707, 020016. June. P. 21.
4. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70. Is. 5. P. 2: Investment in Human Beings, (pp. 9-49).

5. Loury, G. Intergenerational Transfers and the Distribution of Earnings. *Econometrica. The Econometric Society*. 1981. No. 4, Vol. 49, (pp. 843-867).
6. Bourdieu P. The Forms of Capital. Handbook of theory and research for the sociology of education, edited by John G. Richardson. New York: Greenwood Press, 1986. P. 248.
7. Fukuyama F. Social capital and the modern capitalist economy: Creating a high trust workplace. *Stern Business Magazine*. 1997. P. 4.
8. Coleman J. S. Foundations of social theory. *Cambridge: Harvard University Press*. 1990. P. 302.
9. Putnam R. D. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press. 1993.
10. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory. *The World Bank Research Observer*. 2000. № 15. P. 225-251.
11. Шаповалова Т. В. Соціальний капітал: теоретичні засади та стратегії трансформації: монографія. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. 360 с.
12. Granovetter M. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revised. *Sociological Theory*. 1983. № 3. P. 201-233.
13. Ostrom E. Collective Action and the Evolution of Social Norms. *Journal of Natural Resource Policy Research*. Vol. 6 (4). P. 235-252.
14. Van Lin N. Social Capital. A Theory of Social Structure and Action. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. P. 278.
15. Stephen K., Keefer P. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*. 1997. Vol. 112. No. 4. p. 1251-1288.
16. Adler P. S., Kwon S. W. Social Capital: Prospects for a New Concept. *The Academy of Management Review*. 2002. Vol. 27. No. 1. P. 17-40.
17. The initiative on defining, monitoring and measuring social capital. URL: https://web.worldbank.org/archive/website00522/WEB/PDF/SCI_W-23.PDF (дата звернення 17.06.2021).
18. Woolcock M., Grootaert C., Narayan D., Nyhan V. Measuring Social Capital An Integrated Questionnaire. *The World Bank*. 2003. P. 61. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/515261468740392133/pdf/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf>.
19. The Legatum Prosperity Index. URL: <https://www.prosperity.com/about/resources> (дата звернення: 14.06.2021).
20. Values and the Fourth Industrial Revolution Connecting the Dots Between Value, Values, Profit and Purpose. Global Agenda Council on Values (2014–2016). *World Economic Forum*. 2016. 36 p.
21. Гавкалова Н. Л., Гришина В. В. Взаємозв'язок соціального капіталу та трансакційних витрат. *Економіка розвитку*. 2015. № 3(375). С. 54-65.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2021.

Kurnosenko A., Sytnyk H. Social capital: evolution of the concept.

Background. The process of social capital formation as a full-fledged scientific theory reflects and explains important social processes. Constant communication and socialization process make new demands on the economy and economic mechanism. Now there are clear periods of technological change for which humanity at the subconscious level is ready and needs it. Most of these processes took place due to the constant functioning of social capital.

The **aim** of the article is to identify and periodize the main stages of evolution of the social capital concept based on the study of its origin nature, and characteristics of key points that influence further theory process, definition of basic features and structure of social capital.

Materials and methods. The works of foreign and domestic scholars on social capital were studied to solve this goal. Methods of historical and logical generalization, analysis and synthesis, comparison and generalization were used in the paper.

Results. A significant amount of works on this concept has become a prerequisite for identifying and periodizing the evolution stages of the social capital concept: latent, conceptualization, the stage of convergence and pragmatization. The following approaches to the interpretation of social capital were formed in the second stage: sociological, historical, economic, institutional, political science and symbiotic.

The study has confirmed the third stage of development of the social capital theory lasts, which is characterized by significant achievements in understanding its content and role in society, practical implementation of certain methodological provisions, on the one hand, and active discourse and pluralism of views on the social capital concept on the other hand.

Conclusion. Historical retrospection of the formation process of the social capital concept, analysis of scholars' views on its essence, their synthesis and development have allowed to determine the following main essential characteristics of the "social capital" concept and form its author's vision as a set of social institutions, relations, norms, values, mutual trust structure. Its parameters affect the formation of other capital forms, management models and benefits in general, which are characterized by interconnectedness with human capital and the historical and cultural development context and management object.

Keywords: social capital, trust, communication network, norms, institutional environment.

REFERENCES

1. Ryan L. (2016). Looking for Weak Ties: Using a Mixed Methods Approach to Capture Elusive Connections. *The Sociological Review*, 951-969 [in English].
2. Membiela-Pollán M., Atilano J., López P. (2016). La teoría del capital social. Retrieved from file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/LaTeoradelCapitalSocial.LibroMembiela-Polln.pdf [in English].
3. Hamilton, K., Helliwell, J., Woolcock, M. Social Capital, Trust and Well-being in the Evaluation of Wealth. The World Bank. Development Research Group. Poverty and Inequality Team. WPS7707, 020016. June, 21 [in English].
4. Becker, G. S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy*. Vol. 70. Is. 5, (p. 2). Investment in Human Beings, (pp. 9-49) [in English].
5. Loury, G. (1981). No. 4 Intergenerational Transfers and the Distribution of Earnings. *Econometrica. The Econometric Society*. Vol. 49, (pp. 843-867) [in English].
6. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. Handbook of theory and research for the sociology of education, edited by John G. Richardson. New York: Greenwood Press [in English].
7. Fukuyama, F. (1997). Social capital and the modern capitalist economy: Creating a high trust workplace. *Stern Business Magazine*, 4 [in English].
8. Coleman, J. S. (1990). Foundations of social theory. *Cambridge: Harvard University Press*, 302 [in English].
9. Putnam, R. D. (1993). Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press [in English].
10. Woolcock M., & Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory. *The World Bank Research Observer*, 15, 225-251 [in English].
11. Shapovalova, T. V. (2016). *Social'nyj kapital: teoretychni zasady ta strategii' transformacii' [Social capital: theoretical principles and strategies of transformation]*. Sjevjerodonec'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalja [in Ukrainian].

12. Granovetter, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revised. *Sociological Theory*, 3, 201-233[in English].
13. Ostrom, E. Collective Action and the Evolution of Social Norms. *Journal of Natural Resource Policy Research*. Vol. 6 (4), (pp. 235-252) [in English].
14. Van, Lin N. (2010). Social Capital. A Theory of Social Structure and Action. Cambridge: Cambridge University Press, 278 [in English].
15. Stephen, K., & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 112, 4, (pp. 1251-1288) [in English].
16. Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social Capital: Prospects for a New Concept. *The Academy of Management Review*. Vol. 27, 1, (pp. 17-40) [in English].
17. The initiative on defining, monitoring and measuring social capital. [web.worldbank.org](https://web.worldbank.org/archive/website00522/WEB/PDF/SCI_W-23.PDF). Renrieved from https://web.worldbank.org/archive/website00522/WEB/PDF/SCI_W-23.PDF (data zvernennja 17.06.2021) [in English].
18. Woolcock, M., Grootaert, C., Narayan, D., & Nyhan, V. (2003). Measuring Social Capital An Integrated Questionnaire. *The World Bank*, 61. Renrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/515261468740392133/pdf/281100PAPE0Measuring0social0capital.pdf> [in English].
19. The Legatum Prosperity Index. www.prosperity.com. Renrieved from <https://www.prosperity.com/about/resources> (data zvernennja: 14.06.2021) [in English].
20. Values and the Fourth Industrial Revolution Connecting the Dots Between Value, Values, Profit and Purpose (2016). Global Agenda Council on Values (2014–2016). *World Economic Forum*, 36 [in English].
21. Gavkalova, N. L., & Gryshyna, V. V. (2015). Vzajemozv'jazok social'nogo kapitalu ta transakcijnyh vytrat [Relationship between social capital and transaction costs]. *Ekonomika rozvytku – Economics of development*, 3(375), 54-65 [in Ukrainian].